

УДК 338.24:334.722

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.1.6>

Дзюрах Юрій Михайлович,

доктор філософії за спеціальністю публічне управління та адміністрування, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-7131-7468

Манукян Едгар Артурович,

аспірант першого року навчання кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
за спеціальністю 281«Публічне управління і адміністрування»
Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID ID: 0009-0003-6032-8999

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ В КОНТЕКСТІ МОБІЛІЗАЦІЇ РЕСУРСІВ ТА ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

STATE POLICY OF BUSINESS SUPPORT AND DEVELOPMENT IN UKRAINE DURING THE WAR PERIOD: KEY ASPECTS IN THE CONTEXT OF RESOURCE MOBILIZATION AND FOOD SECURITY

У статті подається розширене розуміння, розкриття основних аспектів та узагальнення практичних заходів державної політики щодо підтримки та розвитку підприємництва в Україні у воєнний період. Стаття детально аналізує такі стратегії та заходи державної політики розвитку підприємництва, як: мобілізація ресурсів, підтримка обороноздатності країни, ініціативи для підтримки підприємництва та критичних галузей економіки. Акцентовано увагу на мобілізації людських ресурсів у воєнний час як важливій частині стратегії національної безпеки України. Висвітлено сучасний стан, проблеми та вимоги до розвитку українського оборонно-промислового комплексу з врахуванням актуальних потреб у протистоянні України повномасштабній збройній російській агресії. Окремий акцент робиться на соціальних та фінансових заходах, спрямованих на підтримку та розвиток підприємництва, таких як компенсації роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб; запуск проектів та єдиної платформи цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу; впровадження урядової програми «єРобота» з допомогою для відновлення чи створення власної справи з нуля; створення маркетплейсу фінансових можливостей для бізнесу; запуск нововведень та ініціатив в сфері експорту в умовах воєнного стану та ін. Наголошується на важливості утворення та функціонування консультативно-дорадчий орган в Україні – Ради з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану. Зазначається на необхідності підтримувати галузі, які є критичними для оборони та безпеки країни, зокрема виробництво зброї, енергетичні та інші стратегічні сектори. Зазначається на необхідності підтримувати галузі, які є критичними для оборони та безпеки країни, зокрема виробництво зброї, енергетичні та інші стратегічні сектори. Поряд із цим, особливе місце в стратегії національної безпеки займає забезпечення продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету держави, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану. Враховуючи загрози для продовольчого забезпечення, спричинені зовнішнім впливом та військовими діями, акцентується увага на розвитку внутрішнього аграрного сектору, підтримці малого та середнього агробізнесу, а також на впровадженні новітніх технологій у сільському господарстві. Стаття підсвічує важливість співпраці між владою та підприємницькою громадськістю в контексті воєнного стану та визначає ключові чинники для забезпечення стабільності та ефективного відновлення економіки у воєнний період. Загалом, стаття вносить важливий внесок у розуміння динаміки та викликів, які виникають при формуванні та виконанні державної політики розвитку вітчизняного підприємництва в умовах воєнного стану. Дослідження може слугувати основою для розроблення рекомендацій для урядових органів та міжнародних партнерів з реалізації політики, спрямованої на підтримку підприємництва у воєнний період.

Ключові слова: державна політика, підприємництво, бізнес, воєнний стан, мобілізація ресурсів, обороноздатність країни, продовольча безпека, продовольчий суверенітет, релокація бізнесу.

The article provides an extended understanding, disclosure of the main aspects and generalization of practical measures of state policy regarding the support and development of entrepreneurship in Ukraine during the war period. The article analyzes in detail such strategies and measures of the state policy of entrepreneurship development as: mobilization of resources, support of the country's defense capability, initiatives to support entrepreneurship and critical sectors of the economy. Attention is focused on the mobilization of human resources in wartime as an important part of Ukraine's national security strategy. The current state, problems and requirements for the development of the Ukrainian defense-industrial complex are highlighted, taking into account the current needs in Ukraine's resistance to full-scale armed Russian aggression. Special emphasis is placed on social and financial measures aimed at supporting and developing entrepreneurship, such as compensation to employers for employing internally displaced persons; launch of projects and a single platform of digital interaction to assist in business relocation; implementation of the government program "eRobota" for assistance in restoring or starting one's own business from scratch; creation of the marketplace of financial opportunities for business; launch of initiatives in the field of export under martial law conditions, etc. The importance of the formation and operation of the Council for the Support of Entrepreneurship in the Conditions of Martial Law is emphasized. The need to support industries that are critical to the country's defense and security, including weapons production, energy and other strategic sectors, is noted. In conjunction with this, securing food security and sovereign food control holds a pivotal role in the national security framework, gaining pronounced significance amidst martial law conditions. Acknowledging the imperils to food sustenance engendered by external forces and warfare activities, emphasis is laid on bolstering the domestic agricultural domain, backing small and medium-sized agribusiness ventures, and incorporating cutting-edge agricultural technologies. The article highlights the importance of cooperation between the government and the business community in the context of martial law and identifies key factors for ensuring stability and effective recovery of the economy during the wartime period. In general, the article makes an important contribution to the understanding of the dynamics and challenges that arise during the formation and implementation of the state policy for the development of domestic entrepreneurship under martial law. The study can serve as a basis for the development of recommendations for government bodies and international partners for the implementation of policies aimed at supporting entrepreneurship during the war period.

Key words: state policy, entrepreneurship, business, martial law, mobilization of resources, defense capability of the country, food security, food sovereignty, relocation of business.

Постановка проблеми. У воєнний період державна політика розвитку підприємництва стає критично важливою для забезпечення економічної стійкості та відновлення країни. Повномасштабна війна, що відбувається в Україні, ставить перед урядом низку викликів, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності, економічної стабільності та підтримки підприємств. Враховуючи це, дослідження стає важливим для розуміння та визначення ефективних напрямів державної підтримки підприємництва в умовах воєнного періоду. Аналіз чинників, що впливають на прийняття певних заходів у державній політиці, є важливим для створення ефективних та адаптивних стратегій, спрямованих на підтримку підприємств та забезпечення стійкості економіки під час воєнних та післявоєнних умов. Значну роль відіграє стимулювання інновацій в аграрній сфері, зокрема впровадження передових методів обробки землі, застосування екологічно чистих добрив та засобів захисту рослин, що не тільки підвищить продуктивність сільськогосподарських культур, але й сприятиме збереженню природних ресурсів та біорізноманіття. Окрім того, розвиток логістичних ланцюгів, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції дозволить підвищити ефективність використання продовольчих ресурсів та зменшити втрати продукції. Держава повинна взяти на себе відповідальність за створення

сприятливого бізнес-середовища, забезпечуючи допомогу в навчанні фермерів сучасним методам господарювання, доступу до кредитів та страхування ризиків. Важливим є також розвиток кооперації між фермерськими господарствами для обміну досвідом, спільної закупівлі необхідних матеріалів та реалізації продукції. Для підвищення продовольчого суверенітету держави слід звернути увагу на розширення внутрішнього ринку, зменшення залежності від імпорту, а також на зміцнення експортного потенціалу української аграрної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові аспекти державної політики розвитку підприємництва в умовах воєнного періоду, фокусуючись на загальних стратегічних напрямках та практичних заходах, які може приймати країна, активно розглядаються вітчизняними науковцями. Професорка Н. Дараганова [1] констатує, що право на свободу підприємницької діяльності не належить до абсолютних прав особи, тому може піддаватися певним законодавчо визначеним обмеженням, особливо під час дії правового режиму воєнного стану та у своєму дослідженні пропонує систему кроків, необхідних для забезпечення свободи підприємницької діяльності та оптимізації функціоналу державно-правового механізму в Україні в цьому сегменті економічних відносин. Деякі науковці активно висловлюють

конкретні пропозиції щодо заходів, спрямованих на підтримку індивідуальних галузей економіки та конкретних секторів, які потребують особливої уваги та підтримки. Так, науковці Ю. Перегуда та М. Кривоберець [2] обґрунтовують, що необхідним у повоєнний час в Україні є удосконалення чинного законодавства в частині розвитку туризму, включаючи внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів у сфері оподаткування, природокористування, екології та захисту прав споживачів, а М. Гуменюк, О. Шпикуляк, Д. Неміш та Д. Шеленко [3] досліджують роль і місце держави в підтримці функціонування малих аграрних підприємств в умовах воєнного стану та визначають основні два напрями вдосконалення державної політики регулювання діяльності малого аграрного підприємництва: захист інтересів малого аграрного підприємництва і створення сприятливих умов для його розвитку та оптимізація адресної державної підтримки малого аграрного підприємництва.

Інша група науковців аналізує та обґрунтовує конкретні заходи та інструменти, спрямовані на державне регулювання розвитку підприємництва в Україні під час воєнного стану. Науковці М. В. Мірошник та М. В. Літвиненко [4] визначають важливість застосування новітніх технологій маркетингу у підприємницькій сфері у період воєнного стану в країні; С. Домашенко, Д. Морозов та В. Пугачов [5] обґрунтовують, що у контексті російсько-української війни діджиталізація бізнесу набуває все більшого значення як засіб сприяння економічному відновленню та зростанню; Ю. Воржакова, Н. Ситник та С. Пермінова [6] пропонують механізм оптимізації бізнес-процесів підприємства в умовах воєнного стану з урахуванням різних чинників впливу на засадах Industry 4.0.

У наукових джерелах встановлено, що сектор підприємництва України вразливий до воєнних подій: за результатами 2022 року майже 20% суб'єктів підприємництва припинили свою діяльність, але більшість підприємств продовжують шукати методи адаптації до нових обставин, залучають резерви для підтримки своєї життєдіяльності, проводять трансформацію чи релокацію своїх об'єктів, ресурсів, виробничих потужностей (Т. Мурована [7]). Науковці (І. Грищенко [8], Т. Ковтун [9]; Т. Мельник [10]) підкреслюють важливість комплексного підходу та співпраці між владою та підприємницькою громадськістю для забезпечення стійкості та відновлення економіки в умовах воєнних дій та інших надзвичайних обставин.

Науковці зосереджують увагу на різних аспектах сприяння розвитку підприємництва України в умовах війни, зокрема для забезпечення продовольчого суверенітету держави, проте наявність системних наукових досліджень, що стосуються державної підтримки бізнесу в умовах воєнного стану, на даний момент є недостатньою. Потреба у додаткових дослідженнях продиктована необхідністю формування важливих наукових висновків та рекомендацій для формулювання ефективних стратегій державної політики у сфері підтримки бізнесу в умовах російсько-української війни.

Метою статті є розширення розуміння, розкриття основних аспектів та узагальнення практичних заходів державної політики щодо підтримки та розвитку підприємництва в Україні у воєнний період.

Виклад основного матеріалу. Державна політика розвитку підприємництва у воєнний період варіюється залежно від конкретних обставин, потреб країни та прийнятих стратегій. Наведено узагальнені аспекти, які враховуються у таких ситуаціях та подамо характеристику щодо їхнього застосування Україною під час війни.

1. *Мобілізація ресурсів* – державна політика щодо мобілізації економічних, людських і технічних ресурсів для підтримки зусиль у воєнний час.

Мобілізація людських ресурсів у воєнний час є важливою частиною стратегії національної безпеки країни, але вона також має значущий вплив на розвиток підприємництва. У воєнний період виникає потреба в організації та максимальному використанні людського потенціалу для забезпечення національної безпеки та економічної стійкості, що може вплинути на доступність робочої сили для цивільного сектору. Багато працівників переходять на військову службу, що може викликати нестачу робочої сили в деяких галузях економіки. Необхідність мобілізувати в Україні велику кількість людей до ЗСУ спричинила не лише конфлікт по лінії політики – військові, а й спричинила додаткову соціальну напругу в суспільстві через те, що значна частина співгромадян не бажає виконувати свій конституційний обов'язок [11]. У засобах масової інформації зазначається про велику кількість невдоволених серед пересічних українців, представників бізнесу, а також народних депутатів щодо ухвалення нового законопроекту про мобілізацію. Зокрема зазначається, що «недосконалий документ становить загрозу для бізнесу, який врешті може піти в «тінь», і загалом для економіки держави, яка й так не надто міцно тримається на ногах» [12]. Це сприяє активному обговоренню питань щодо мобілізації, військово-

вого обліку та проходження військової служби. Акцентується увага на положеннях соціальної політики, зокрема щодо питань функціоналу та повноважень роботодавців під час мобілізаційних заходів [13]. На думку доктора економічних наук Андрія Длігача «нова масштабна хвиля мобілізації в Україні призведе до економічного колапсу в країні. Збільшувати витрати на армію понад нинішній рівень можна лише в тому випадку, якщо буде значне зростання економіки. Мобілізація більш ніж 15% чоловіків, які ще не мобілізовані, призведе до економічного колапсу в країні» [14]. На нашу думку, збереження кваліфікованого персоналу у секторі бізнесу є важливим завданням для влади під час війни. Це допоможе забезпечити стійкість економіки та зберегти можливість відновлення підприємств у післявоєнний період.

Поза мобілізацією людських ресурсів, Україна стикається із значущим викликом щодо мобілізації фінансово-економічних ресурсів, технічних засобів тощо. У воєнний період ці аспекти стають надзвичайно важливими для забезпечення військових потреб та економічного відновлення країни. Постійний представник Міжнародного валютного фонду (МВФ) в Україні Ваграм Степанян вважає, що «відновлення та реконструкція України потребуватимуть величезних фінансових ресурсів, і міжнародна спільнота готова розділити частину тягаря, проте Україна повинна продовжувати виконувати свою частину та посилювати мобілізацію внутрішніх доходів для фінансування соціальних та інфраструктурних потреб» [15]. Вважаємо, що одним з ключових інструментів сприяння економічному зростанню та мобілізації фінансових ресурсів є розроблення та впровадження ефективною та справедливою податковою політики. Необхідно впроваджувати таку податкову політику, яка б не лише дозволяла розподіляти державні ресурси для задоволення соціальних та інфраструктурних потреб країни, але й сприяла б підвищенню конкурентоспроможності, створюючи рівні умови для бізнесу. Ефективна податкова система має бути спрямована на стимулювання економічної активності та інвестицій, забезпечуючи раціональну оптимізацію податкових ставок. Вона повинна враховувати потреби різних галузей та категорій платників податків, дозволяючи їм ефективно функціонувати та розвиватися. Крім того, справедлива податкова політика повинна забезпечувати стабільні та прозорі умови розвитку бізнесу. Зменшення бюрократичних обмежень та бар'єрів в податковому законодавстві сприятиме підприємницькій ініціативі та позитивному економічному розвитку країни.

2. *Підтримка обороноздатності країни* – фінансування та створення умов для розвитку військово-промислового комплексу та інших галузей, ключових для оборони країни. До складу українського ОПК входить більше 50 підприємств, що в 2021 році працювали більше 50 тис. осіб, виробляли продукції на 7,2 млрд. грн. з якої більше 20% йшли на експорт [16]. АТ «Укроборонпром» є найбільшим стратегічним виробником озброєння та військової техніки в Україні, який об'єднує підприємства у стратегічних галузях оборонної промисловості держави [17]. Протистояння України повномасштабній збройній агресії російської федерації підкреслило недоліки у забезпеченні Збройних Сил та інших військових формувань необхідними сучасними засобами озброєння та військовою технікою для виконання ними визначених завдань. Основними проблемами стали недостатнє укомплектування основними зразками (комплексами, системами) до початку війни та значні втрати та витрати на ОВТ протягом перших місяців агресії [16]. У листопаді 2023 р. Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України». Змінами до Бюджетного кодексу передбачено перенаправити ПДФО з доходів військовослужбовців (96,3 млрд. грн.) у 2024 році до спецфонду держбюджету [18]. Для підвищення обороноздатності держави на період воєнного стану в Україні, Кабінет Міністрів України Постановою від 29 грудня 2023 р. № 1415 постановив забезпечити будівництво військових інженерно-технічних і фортифікаційних споруд за рахунок і в межах видатків державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством [19]. Вважаємо, що український оборонно-промисловий комплекс, як державний, так і приватний, повинен невідкладно перетворитися в сучасну і високотехнологічну галузь з міцними партнерськими відносинами, але водночас максимально незалежною від імпорту. Зрештою, розвиток оборонно-промислового комплексу для України вимагає активної співпраці та інновацій, спрямованих на зміцнення технічного та виробничого потенціалу, а також забезпечення стабільних відносин із міжнародними партнерами, щоб забезпечити безпеку та самостійність України в області оборони.

3. *Заходи для підтримки підприємництва* – надання державою підприємствам пільг, кредитів та інших форм підтримки для збереження їхньої працездатності під час воєнних умов. Зокрема,

були впроваджені такі урядові ініціативи та програми з підтримки підприємництва:

Компенсація за працевлаштування ВПО. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 20 березня 2022 р. № 331, якою визначено умови та механізм виплати і порядок використання коштів для надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за кожною працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та інших джерел, не заборонених законодавством. За кожного працевлаштованого з числа ВПО держава виплачувала роботодавцю компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати (6 700 грн.) впродовж 2 місяців [20];

Єдина платформа цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу. ДП «Прозорро.Продажі» за ініціативи Мінекономіки, за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та національного проєкту з розвитку підприємництва та експорту Дія.Бізнес запустили платформу цифрової взаємодії для допомоги з релокації бізнесу. Платформа створена, щоб безкоштовно обмінюватися потребами та пропозиціями для бізнесу, що цього потребує [21];

KSE Graduate Business School запустив проєкт, який допомагає бізнесу підготуватися до релокації, а також адаптуватися після здійснення переміщення на безпечні території. Всі консультації бізнесу в рамках проєкту безплатні. Для мікро- та малих підприємств доступні такі послуги [22]:

- консалтингові послуги, для прийняття рішення про доречність здійснення релокації;
- створення маркетингової стратегії;
- керування логістичними процесами;
- робота з постачальниками.

Урядова програма «Робота». Запущено офіційний сайт програми «Робота», на якому можна ознайомитись з умовами участі по кожному грантовому конкурсу та подати заявку на отримання гранту від держави. Ці гроші дадуть змогу кожному, хто має бажання, навички та план, запустити власну справу або розширити свій бізнес. Грантові програми «Робота» – це дієва допомога від держави для відновлення, створення власної справи з нуля, реалізації амбітних проєктів, генерування нових робочих місць та здобуття потрібних на ринку праці спеціальностей [23];

Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу. Створено онлайн-платформу для підприємців, на якій вони можуть обрати для себе необхідну

фінансову програму, прочитати детальні умови отримання фінансування та звернутися безпосередньо до банківських та інших установ [24];

Нововведення та ініціативи в сфері експорту в умовах воєнного стану. Офіс з розвитку підприємництва та експорту запустив оперативну платформу з актуальною інформацією для українських експортерів, які готові постачати свою продукцію за кордон в умовах війни та дати гідну відсіч всьому російському та білоруському у світі [25]. Впроваджено кредитну програму для компаній, які через агресію РФ потребують додаткового фінансування для реалізації експортних контрактів [26].

26 січня 2024 р. Президент України підписав Указ № 30/2024 «Про Раду з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану» [27]. Згідно з Указом при Президентові України утворюється консультативно-дорадчий орган – Рада з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану. Рада сприятиме консолідації зусиль держави та бізнесу в умовах воєнного стану, збереженню та розвитку підприємницького потенціалу. Основними завданнями Ради визначено системний аналіз забезпечення в умовах воєнного стану права на підприємницьку діяльність, формування державної політики щодо гарантування права на підприємництво, напрацювання та внесення на розгляд Президента України пропозицій щодо шляхів розв'язання проблемних питань; розгляд законопроектів з питань підприємництва, напрацювання пропозицій з удосконалення законодавства України щодо провадження діяльності суб'єктів господарювання; сприяння налагодженню ефективної взаємодії держави з суб'єктами господарювання, громадськими об'єднаннями, що представляють їх інтереси, поширенню найкращого міжнародного досвіду.

Крім того, 26 січня підписано Указ Президента України № 31/2024, яким започатковано Всеукраїнську економічну платформу «Зроблено в Україні». Зазначається, що таке рішення ухвалено задля забезпечення ефективного діалогу й об'єднання зусиль влади та бізнесу для подолання викликів і наслідків, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, стимулювання ділової активності українських виробників, популяризації та просування українського продукту, покращення інвестиційного клімату, створення економічних умов для відновлення, модернізації та зростання економіки України [28].

4. *Підтримка критичних галузей економіки.* У воєнний період держава часто намагається підтримати галузі, які є критичними для оборони та безпеки країни. Це може включати виробництво

зброї, енергетичні та інші стратегічні сектори. У листопаді 2021 р. прийнято закон № 1882-IX «Про критичну інфраструктуру», який визначає правові та організаційні засади створення та функціонування національної системи захисту критичної інфраструктури і є складовою законодавства у сфері національної безпеки [29]. Держслужба спеціального зв'язку та захисту інформації (Держспецзв'язку) на час дії воєнного стану та протягом 12 місяців після його припинення визначена уповноваженим органом у сфері захисту критичної інфраструктури. Уповноважений орган, зокрема, координує діяльність суб'єктів національної системи захисту, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури [30]. 27 січня 2023 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час [31], якою були затверджені порядки та критерії визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

У воєнний період державна політика розвитку підприємництва знаходиться під сильним впливом воєнного контексту та потреб оборони. Держава зазвичай спрямовує свої зусилля на мобілізацію ресурсів, регулювання стратегічних галузей, стимулювання інновацій та забезпечення важливих секторів економіки. Контроль цін, ринків та підтримка підприємств стають важливими аспектами управління економікою в умовах воєнних дій. Після закінчення війни Україна також повинна розглядати стратегії відновлення економіки та підтримки підприємництва. Такий процес вимагає комплексного підходу, що враховує різноманітність сфер економіки та соціальних потреб населення. Державна політика повинна спрямовуватися на мобілізацію ресурсів, стимулювання інновацій, розвиток ключових галузей та забезпечення підтримки для підприємств. При цьому важливо враховувати гуманітарні аспекти та потреби постраждалих регіонів, сприяючи їхньому швидкому відновленню. Зусилля повинні бути спрямовані не лише на відновлення економічної інфраструктури, але й на соціальне відновлення та підтримку підприємців, щоб створити стабільну та витривалу економіку на майбутнє. Важливим елементом буде також співпраця з міжнародними партнерами та використання їхньої підтримки для ефективного реалізації відновлю-

вальних заходів, особливо у напрямку забезпечення продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету держави, оскільки ці аспекти відіграють критичну роль у підтримці стабільності та безпеки населення в умовах воєнного стану. Важливим напрямом є підтримка аграрного сектору, розвиток сільськогосподарських технологій, зокрема в області зберігання та переробки продукції, що може допомогти зменшити залежність від імпорту [32-33]. В умовах воєнного стану, коли традиційні ланцюжки постачання перервані, стабільний доступ до продовольства стає життєво важливим для забезпечення добробуту громадян та підтримки морального духу нації. Одним з ключових напрямків державної політики у сфері продовольчої безпеки має стати розвиток внутрішнього аграрного сектору, що включає підтримку малих і середніх аграрних підприємств, які забезпечують значну частину внутрішнього продовольчого ринку. Застосування новітніх технологій у сільському господарстві, таких як точне землеробство, використання інноваційних добрив і засобів захисту рослин, дозволить підвищити продуктивність і зменшити втрати врожаю, тим самим забезпечуючи більшу стійкість до зовнішніх шоків. Розвиток логістичних мереж і систем зберігання та переробки аграрної продукції є важливим для максимізації використання внутрішніх продовольчих ресурсів та дозволить зменшити залежність від імпорту і підвищити продовольчу безпеку країни в умовах воєнного стану. Державна підтримка аграрного сектору має включати навчання фермерів сучасним агротехнологіям, сприяння доступу до кредитування і страхування аграрних ризиків, а також розвиток аграрної кооперації для обміну досвідом і зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції. Особливої уваги потребують питання розширення внутрішнього ринку та збільшення експортного потенціалу української аграрної продукції, що сприятиме збільшенню валютних надходжень та підвищенню загальної стійкості економіки.

Висновки. Державна політика розвитку підприємництва в Україні у воєнний період вимагає гнучкості та ефективності для вирішення найважливіших завдань: забезпечення обороноздатності, мобілізації ресурсів, підтримки підприємств та відновлення економіки. Україна, як країна, що стикається з військовою агресією росії, впроваджує комплексні стратегії, які включають у себе програми компенсації для тих, хто втратив роботу, інноваційні ініціативи, спрямовані на розвиток бізнесу, а також створення консультативних органів для ефективного спілкування між владою та

підприємницькою спільнотою. Важливо врахувати, що успішна державна політика в умовах воєнного стану вимагає не лише стратегічного планування, але й активної участі всіх сторін суспільства для досягнення стійкої економічної та соціальної стабільності.

Прийняття конкретних заходів щодо розвитку підприємництва в умовах воєнного періоду в Україні є надзвичайно складним і залежить від ряду визначальних чинників. Важливо враховувати соціальні аспекти та потреби населення, оскільки воєнний період може призводити до зміни соціально-економічного середовища та вимагати специфічних заходів для підтримки підприємств та громадян. Ефективність прийнятих заходів також залежить від рішучості та координації владних структур, а також взаємодії з підприємницькою спільнотою та міжнародними партнерами. Спроможність уряду адаптувати свою стратегію до динамічних умов, аналізувати ефективність заходів та вчасно коригувати їх, визначає успішність реалізації політики розвитку підприємництва під час воєнного періоду.

Майбутні дослідження можуть фокусуватися на подальшому вивченні взаємодії між різними компонентами державної політики та їх

впливу на підприємництво в умовах воєнного стану. Важливим напрямком досліджень є також аналіз ефективності впроваджених ініціатив та їх впливу на економічну реабілітацію та відновлення, зокрема у напрямку забезпечення продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету, тому підтримка аграрного сектору повинна включати фінансову допомогу фермерам, субсидії для виробників аграрної продукції, зниження податків на сільськогосподарське обладнання та добрива, а також надання доступу до сучасних технологій і навчання, що дозволить збільшити обсяги виробництва, підвищити якість продукції та зменшити залежність від імпорту. У свою чергу впровадження інноваційних методів обробки поля, використання точного землеробства та автоматизованих систем зрошення може суттєво покращити результативність аграрного сектору, а створення сучасних елеваторів, холодильних комплексів та переробних заводів дозволить зменшити втрати продукції, підвищити її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках тим самим забезпечуючи стійкість продовольчої безпеки та зростання продовольчого суверенітету України.

REFERENCES:

1. Darahanova N.V. (2023). Derzhavno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia svobody pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu [The state-legal mechanism for ensuring the freedom of entrepreneurship in the conditions of martial law]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law, 78(1), 99-103. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.15>.
2. Perehuda Yu.A., Kryvoberets M.M. (2022). Derzhavna pidtrymka pidpriemstv turystychnoi haluzi v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia [State support for enterprises in the tourism industry in the conditions of martial law and post-war recovery]. Entrepreneurship and innovation, 23, 16-20. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/23.3>.
3. Humeniuk M.M., Shpykuliak O.H., Nemish D.V., Shelenko D.I. (2023). Instytuttsionalizatsiia derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ahrarnoho pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu: rehionalnyi aspekt [Institutionalization of state support for the development of small agrarian entrepreneurship under martial law: regional aspect]. Herald of Agrarian Science, 11, 67-76. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202311-09>.
4. Miroshnyk M.V., Litvynenko M.V. (2023). Zastosuvannia novitnikh tekhnolohii marketynhu u praktytsi vlasnoho biznesu pid chas voiennoho stanu v Ukraini [The application of the latest marketing technologies in the practice of one's own business during the martial law in Ukraine]. International scientific journal "Internauka". Series: Economic Sciences, 9(2), 29-37. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-9-8919>.
5. Domashenko S.V., Morozov D.M., Puhachov V.M. (2023). Didzhytalizatsiia biznesu v umovakh voiennoho stanu [Digitalization of business under martial law]. Efficient economy, 5. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.5.37>.
6. Vorzhakova Yu.P., Sytnyk N.I., Perminova S.O. (2023). Optymizatsiia biznes-protseviv pidpriemstv na zasadakh Industry 4.0. v umovakh voiennoho stanu [Optimization of business processes of enterprises on the basis of Industry 4.0. in the conditions of martial law]. Efficient economy, 5. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.5.26>.
7. Murovana T. (2023). Vitchyzniane pidpriemnytstvo v umovakh voiennoho stanu: osnovni tendentsii ta metody pidtrymky [Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support]. Economy and society, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>.
8. Hryshchenko I.M., Kovtun T.Yu. (2022). Derzhavna pidtrymka biznesu u voiennyi chas [State support for business during wartime]. Scholarly notes of V. I. Vernadsky Tavri National University. Series: Public management and administration, 33(72), 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.2/06>.
9. Kovtun T.Yu. (2022). Derzhavna finansova pidtrymka dlia stiihosti ta vidnovlennia biznesu u voiennyi chas [State financial support for stability and recovery of business in wartime]. Scholarly notes of V. I. Vernadsky Tavri National University. Series: Public management and administration, 33(72), 102-111. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/16>.
10. Melnyk T.Yu. (2022). Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu [State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law]. Economy, management and administration, 2, 3-11. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/jen-2022-2(100)-3-11).

11. Mobilizatsiia yak ispyt na vyzhyvannia [Mobilization as a survival test]. Available at https://lb.ua/society/2024/02/07/597098_mobilizatsiya_yak_ispit_vizhivannya.html.

12. Zakon pro mobilizatsiiu vdaryt po ekonomitsi: lyudy vzhe vyvodiat depozyty, biznes volaie pro zminy [The law on mobilization will hit the economy: people are already withdrawing deposits, businesses are crying out for changes]. Available at <https://tsn.ua/exclusive/zagrozi-vid-zakonoprojektu-pro-mobilizatsiyu-dlya-ekonomiki-ukrayini-lyudi-vzhivodyat-depoziti-biznes-pide-v-tin-2518642.html>.

13. Sotsialna polityka: Komitet obhovoryv «sotsialnyi blok» zakonoproektiv pro mobilizatsiini zakhody pid chas viiny [Social policy: The committee discussed the “social block” of bills on wartime mobilization measures]. Available at https://komspip.rada.gov.ua/news/main_news/76602.html.

14. Shche odna velyka khvyliya mobilizatsii pryvede do kolapsu ekonomiky [Another great wave of mobilization will lead to the collapse of the economy]. Available at <https://www.unian.ua/society/mobilizatsiya-v-ukrajini-ekonomist-nagadav-pro-naslidki-dlya-biznesu-12539919.html>.

15. Mobilizatsiia vnutrishnikh dokhodiv bude osnovnoiu umovoioiu stiikoho ta tryvalooho ekonomichnoho zrostantia povoiennoi Ukrainy [Mobilization of domestic revenues will be the main condition for sustainable and long-term economic growth in post-war Ukraine]. Available at <https://interfax.com.ua/news/economic/907290.html>.

16. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Rozvytok viiskovo-promyslovoho kompleksu» [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group “Development of the military-industrial complex”]. Available at <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/development-of-the-military-industrial%20complex.pdf>.

17. Ukroboronprom. About the company. Available at <https://ukroboronprom.com.ua>.

18. OPK Ukrainy otrymaie dodatkovu 51 mlrd hrn zavdiaky PDFO [The defense industry of Ukraine will receive an additional UAH 51 billion thanks to the personal income tax]. Available at <https://mil.in.ua/uk/news/opk-ukrayiny-otrymaye-dodadvoko-51-mlrd-grn-zavdyaky-pdf>.

19. Deiaki pytannia pidvyshchennia oboronozdatnosti derzhavy na period voinnoho stanu v Ukraini [Some issues of increasing the defense capability of the state during the period of martial law in Ukraine]: Decree of the CMU of December 29, 2023 No. 1415. Available at <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-pidvyshchennia-oboronozdatnosti-derzhavy-na-period-voinnoho- stanu-v--t291223>.

20. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia robotodavtsiu kompensatsii vytrat na oplatu pratsi za pratsevlashtuvannia vnutrishno peremishchenykh osib vnaslidok provedennia boiovykh dii pid chas voinnoho stanu v Ukraini [On the approval of the Procedure for providing the employer with compensation for labor costs for the employment of internally displaced persons as a result of hostilities during martial law in Ukraine]: Decree of the CMU of March 20, 2022 No. 331. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-п>.

21. Platform for business relocation to safe regions. Available at https://prozorro.sale/marketplace_landing-page.

22. RE: empower. RE: locate. RE: start. Free consultations for Ukrainian business. Available at <https://consulting.kse.ua>.

23. ERobota. Available at <https://erobota.dii.gov.ua/#start>.

24. Marketplace of financial opportunities for business. Available at <https://business.dii.gov.ua/marketplace/finansuvanna>.

25. Eksport v umovakh viiny [Export in conditions of war]. Available at https://export.gov.ua/business_during_war.

26. Derzhavna pidtrymka: Kredytna prohrama dlia eksporteriv [State support: Credit program for exporters]. Available at https://export.gov.ua/financing_of_exporters.

27. Pro Radu z pytan pidtrymky pidpriemnytstva v umovakh voinnoho stanu [About the Council for the Support of Entrepreneurship in Martial Law]: Decree of the President of Ukraine dated January 26, 2024 No. 30/2024. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30/2024>.

28. Prezydent pidpysav Ukaz pro utvorennia Rady z pytan pidtrymky pidpriemnytstva v umovakh voinnoho stanu [The President signed the Decree on the establishment of the Council for the Support of Entrepreneurship in Martial Law]. Available at https://jurliga.ligazakon.net/news/225210_prezydent-pdpisav-ukaz-pro-utvorennia-radi-z-pitan-pdtrimki-pdprimnitstva-v-umovakh-vonnogo- stanu.

29. Pro krytychnu infrastrukturu [On critical infrastructure]: Law of Ukraine dated November 16, 2021 No. 1882-IX. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20>.

30. Buty obiektoom krytychnoi infrastruktury – tse i velyki perevahy, i chitki zoboviazannia [Being an object of critical infrastructure is both great advantages and clear obligations]. Available at <https://interfax.com.ua/news/interview/947864.html>.

31. Deiaki pytannia realizatsii polozhen Zakonu Ukrainy «Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu» shchodo broniuвання viiskovozoboviazanykh na period mobilizatsii ta na voinnyi chas [Some issues of implementation of the provisions of the Law of Ukraine “On Mobilization Training and Mobilization” regarding the reservation of conscripts for the period of mobilization and for wartime]: Resolution of the CMU of January 27, 2023 No. 76. Available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-п>.

32. Dziurakh Yu.M. (2024). Derzhavna polityka rehuliuвання prodovolchoi bezpeky v Ukraini v umovakh tsyfrovizatsii [State policy of regulation of food security in Ukraine in conditions of digitalization]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. № 3 (31) 2024, 183–194. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-183-193](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-183-193)

33. Dziurakh Yu.M., Samborak M.S. (2024). Rozvytok prodovolchoi bezpeky z vykorystanniam mekhanizmiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva u vidbudovi ekonomiky Ukrainy [Development of food security using mechanisms of public-private partnership in rebuilding the economy of Ukraine]. Aktualni pytannia v suchasni nauki. № 3 (21) 2024, 258–272. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-258-272](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-258-272)